

PETŐFI ÉS A SZABADSÁG ESZMÉJE.¹

Márcz. 15-dike mindig az ifjuság ünnepe marad, melyet soha elképzelnem nem fogunk két nagy költőnk, Petőfi és Jókai nélkül; és sohasem fogjuk elválasztani egy csomó bátor ifjúnak emlékétől, kik vér nélkül kivívták nekünk a szabadságok legelsejét: a sajtószabadságot, kik bátran mentek neki a nagy ügynek, mely utólag ugyan vérkeresztség nélkülének bizonyult; de melyről kora reggel még senki sem mondhatta volna meg, hogy az is lesz. A reggelt és az estét egy nagy történelmi tény választja el: a múlt és jövő mesgyéje. És annál a csodálatos véletlennél fogva, hogy ez a nap, mint márczius idusa, összeesik a római szabadság utolsó nagy-szerű kísérletével, hogy összeesik a tavasz kezdetével: mindez e napot a szabadság történetében ideális nappá emeli, csodás jelentőséggel ruházza fel s annyi vágy, sovárgás, jóslat beteljesedése ígéret-napjává avatja.

Egy ily napot senki forróbb sovárgással nem várt, nem készített elő s egy visionarius exaltatiójával senki sem jóslott meg inkább, mint Petőfi; és e napon nem lehetett senki sem elszántabb, mint az ifju költő a maga kétely nélküli hitével és önfeláldozásával, midőn diadalittas rajongásban elkiáltotta a jelszót, a nemzetnek e minden időkre ébresztő szózatát:

Talpra magyar, hí a haza!

Az ifjú költő, ki korunk s minden jövő kor képzelete előtt mint a fiatalság eszményi képviselője él és hat, egyszersmind úgy e napon, mint egész életével úgy jelenik meg előttünk, mint az isteni végzet által nagy érzelmeinek és eszméinek előre kijelölt martyrja, szemében égi fényvel és földi borongással, homlokán sötét boruval, lelkében magasztos eszméivel, szívében a neophyta rajongásával, képzeletében egy próféta jóslataival, ajkán a szerelem búbajos dalaival, a csaták dithyrambjaival s a szabadság himnuszával és mint olyan, kinek szelleme e magasztos eszmék és érzelmek által a végtelenséggel ölelkezik.

¹ Felolv. a *Petőfi-társaság* 1903. márcz. 15-én tartott emlékünnepeén.

És mindenekfölött azt mondhatni, hogy ő egyenesen a szabadság eszméjével szívében született s mintegy minden arra működött, hogy ezt az eszmét benne kifejtse, életének uralkodó elvévé és végzetévé tegye. Az az idő, melyben ő élt, az eszmék csatájának ideje, a demokratikus eszmék győzelmes hadjáratának aranykora volt: munka és forrongás az agyvelőkben, őszinte és égő sovárgás minden jobb szívben. Ebben az időben, melyben ő felnőtt és ifjú volt, élték a socialis eszmék a magok virágzásukat. Mindenki valami csodálatos áhitattal hitt az eszmék győzelmében, boldogító erejében és Franciaországból várta a megváltó ígéket, mely mindig az uralomra jutott koreszmék kovásza volt.

Valóban ott míg egyrésről Lamennais, Lacordaire, Montalembert a vallást akarják helyreállítani s összeegyeztetni a szabadsággal, másfelől a communisták, kiknek Proudhon és Bounarotti a vezetőjük, az egyenlőségben keresve inkább az emberiség boldogságát, mint a szabadságban, megtámadják a tulajdont; köztök lelkesednek a számtalan álmadozók, Saint-Simon, Fourier, Leroux, Buchez és adeptusai. Mindez ábrándozók célja vagy inkább álma egy: a testvéri szövetség eszménye s az emberi boldogság megnyerve az egyenlőség és szeretet által.

Ezek az eszmék, melyeket itt csak épen érinteni kívántunk, mellettök nemzetünk szenvedései, melyeket Petőfi mindig a saját személyes szenvedéseinek érzett, az egyetemes demokratikus eszméirányzat, világtörténelmi és politikai olvasmányai mind ugyanegy irányban hatottak rá: kitágították keblében az emberiség nyomorának s a testvériségnek érzelmét, mindenek felett uralkodóvá tették a demokratikus lelkesedést s az evangéliumi szánalmat, a szolgaság miatti nemes haragot, a szabadság eszméje iránti rajongást és ennek kivívásához az elszánást a halálra.

Ezek alapján a haladás eszménye nála a következő volt: gondolat- és sajtószabadság a legteljesebb mértékben, mint a szabadságok legelseje, általános szavazati jog és teljes népképvisélet, mint egy szabad nép megnyilatkozása s a nemzeti akarat tükre, végre szabad köztársaság a teljes egyenlőség alapján. Ezekben az emberiség mindent megnyer, leomlanak a válaszfalak, elenyészik szegénység, osztálygyűlölet, bűn; a menny leszáll a földre. Mindez elveiben nemcsak rendületlen hite volt, nemcsak a neophyta s az ifjuság meggyőződésével hirdette, vagy titokban álmadozott rólok, mint korunk annyi socialis csendes philosophusa; hanem ő a cselekvés és nem az álmadozás költője kívánt lenni. Ő életét, kezében lanttal és karddal, eszméi megvalósításának kívánta szentelni s mindent elkötött, hogy föntartsa és irányítsa a nemzeti lelkesedést elképzelt ideálja felé, mely közelebb van mint hinnők; de rendületlen hitet és elszánt küzdelmet követel s érte halni a legnagyobb dicsőség.

E gondolatok Petőfi meggyőződésének sarkkövei. Midőn tehát azt mondjuk, hogy szívében a szabadság eszméjével szüle-

tett: ez ebben az esetben a szorosan vett valóság. E szabadság-szeretet, mint a korlátlan egyéni szabadság sóvárgása, jellemzi már mint gyermeket. Már tanuló korában »világ-fölguyjító szenvedélytel« imádta a szabadságot, mielőtt áldásairól meg lett volna győződve; már akkor megesküdött, hogy életének egy főcélja lesz: a zsarnokság ellen küzdeni. Alig volt még 17-dik évében, midőn lerázta magáról az élet összes valódi vagy képzelt békóit; alig volt még 20 éves, midőn saját költését felszabadítva minden utánzástól, keztyűt dobott az irodalmi conventiónak, dűhbe hozta a filisztereket s a képzelet és egyéniség jogát a lyrában érvényre juttatta a romantikus illem és kiszámított szabatosság felett.

Minő bámulatos sokoldalúsággal szövődik be költészetébe a szabadság ez imádása; mily örömsikolyival üdvözli a vándorélet függetlenségét; mily lelkesedéssel éneklí meg a pusztát, mely a szabadság képe s a szabadság pedig lelkének istensége; mily büszkeséggel dicsőíti szülőhazájának, a pusztának szabad fiát, az igazi magyart; mily önérzettel hasonlítja saját költését a szabadon szálló sashoz; mily öntudattal mondja, hogy képzelete nem a por magzatja; mily bámulatos rajzot ad önmagáról, midőn azt mondja, hogy a hivatalnak »pusztán gondolata is már lángfelhőket idéz véres szemeimnek elébe«, hogy szíve tombol, mint a pusztai paripa, midőn először fogják be s a szabadság képzelete egész lelkét betölti. Vagy a mint ő utolérhetetlenül mondja:

. . . az elragadó szél

Képzeletem százzrétű vitorlájába beléfüjt,
Szétszakad a horgony, fut gályám, elmarad a part,
S ringat habkarján a látkör nélküli tenger,
És míg az orkán zúg, s a felhők dörögnek, én a
Lant idegébe kapok, s vad tűzzel zengi el ajkam
Harsány himnusodat, százszorszént égi szabadság!

Az egyéni szabadság e korlátlan felfogása és alkalmazása vezetí a szabadság egyetemes, mondhatni elvont eszméjéhez: a magyar nemzet felszabadítása gondolatán túl a világszabadság eszméjéhez, mely izgalmakra oly könnyen hajló lelkét állandó heves felindulásban tartja éveken át s valóságos jóssá teszi. Széchenyit kivéve senki sem érezte úgy a forradalom közeledését; de míg Széchenyi Cassandrai jóslataiban lelki gyötrem s önkínzás közt vergődött, Petőfi lelkesedve nyitotta meg keblét a világ új evangéliumának s gyönyörrel várta a nagy időt. Nemcsak hirdette egy bibliai jós nyelvén, hogy »születni fognak nagyszerű napok, élet-halálnak vérszes napjai«; hanem állandóan véres napokról álmodott; rajongó lélekkel sóvárogja a csatajelt: »csak szólna már, csak szólna már a harczok harsány trombitája«; haragos lelke villámokat szór türelmetlenségében, hogy mire vár a szolgáltnak népe, miért nem kél fel, hogy lánczát letépje és álmaiban

rab nemzetek bilincseit tördeli. Mert a mint eljutott az eszme e szemtől-szembe való látomásához, nem úgy tisztelte mint egy műtárgyat, melynek csodálatába merült; nem mint elérhetetlen ideált, melynek épen elvontsága és elérhetetlensége adja legfőbb bűbáját és értékét; hanem mint az életbe átviendő és átültethető lényeket, mely nélkül nincs jövő, nincs boldogság, nincs valódi élet.

E főséges elragadtatásában, a szabadság ez imáadásában hasonlít ő az első keresztyénség szentjeihez. Nem okoskodás vezeti, hanem visioi s mint azok az isteni dolgokról azt mondták, hogy elébb kell őket szeretni s csak úgy lehet megismerni, ő ugyanazt mondja a szabadságról. Ide hit, lelkesedés, meggyőződés, áldozni tudás kell. A szabadság az egyetlen szentség s örültek voltak, a kik egyébért haltak.

Épen ezért egész felfogása az emberiség jövőjéről eudaemonistikus; tisztán az istenbe vetett vallásos hiten alapuló meggyőződés ez, a mely bízik a jó győzelmében.

Mienk, mienk lesz majd a győzelem,
Mert jó az ügy, mely fölfegyverze minket,
Mert a jó ügynek végre győzni kell.

Tehát háborúért, rémes háborúért sovárg; ezt egyszersmind a legnagyobb világossággal sejtí és meg is jósolja. Béke kell ugyan a világnak; de ezt csak a szabadság fölszentelt kezéből szabad elfogadnunk; míg ez kivá van nincs, fegyvert a kézbe, ha a háboru az ítélet napjáig tartana is. De nem fog tartani. Az emberiség történelme ugyan vérfolyam, mely a hajdan ködbevesző szikláiból fakad, szakadatlan hömpölyg le napjainkig és utoljára vértengerbe fog ömleni; de utána a jó győzelmé következik. Rettentő napok közeledését látja, minőket nem látott eddig a világ; a sejtés tündéri lánglobbanásinál a sötét, mély titkú jövendő fátylán átpillant; a mit lát, attól borzad és iszonyodik; de egyszersmind szilaj gyönyört érez rajta:

A háboru istene újra
Fölveszi pánczélát s kardját markába szorítván,
Lóra ül és végig száguld a messze világon,
És a népeket, eldöntő viadalra, kihíja.
Két nemzet lesz a föld ekkor, s ez szembe fog állni:
A jók s a gonoszok. Mely eddig veszte örökké,
Győzni fog itt a jó. De legelső nagy diadalma
Vértengerbe kerül. Mindegy. Ez lesz az ítélet,
Melyet ígért isten, próféták ajkai által,
Ez lesz az ítélet, s ezután kezdődik az élet,
Az örök üdvesség; s érette a mennybe röpülnünk
Nem lesz szükség, mert a menny fog a földre leszállni.

Ilyen jóslatot számtalant olvashatunk 1846—1848-ból, a forradalom előtti költeményeiben, mint pl. ez is:

Eljő, eljő az a nagy szép idő,
 A mely felé reményim szállanak,
 Mint ősszel a derültebb ég alá
 Hosszu sorban a vándormadarak;
 A zsarnokság ki fog pusztulni és
 Megint virító lesz a föld színe —

De az élet a gondolatok és eszmék próbája. Ezt a tant Petőfi szívében hordta, mint a férfiaság és szellemi nagyság alaptanát. Azonban önkénytelenül érezte azt is, hogy az eszme e fölgyújtó hatalma a lelket a végesség korlátain át a végtelenség határaitra ragadja és az ember a végtelenséggel csak a halál által érintkezhetik. Az eszme, a szabadság eszméjének e földöntúli hatalma tehát ember-fölötti elhatározásra és áldozatkésztségre lelkesítette s kora ifjúsága óta el volt szánva érte minden odaadásra, minden áldozatra.

Ez az eszme nemcsak magasztos énekeket ad ajkaira, hanem a vértanuk elragadtatásával sovárogtatja az alkalmat, hogy meghozhassa a legnagyobb áldozatot: adhassa érte önmagát, ölhesse a halált. Kész önkézével elkészíteni a keresztfát, melyre érte fölfeszítettessék; kivívásáért a vértanuság szebb neki, mint az élet a maga boldogító kéjmámorával, mint a mindenható szerelem legüdvözítőbb gyönyöre; sőt el bírná hagyni a férfias elszántsággal megnyert, viszontszerelemtől égő nőt menyekzője napján, hogy izgatott lelkesedéssel a csatatérre menjen küzdeni és meghalni a szabadságért vívott csatában. Bátran tudna, ha kell, érte a vérpadra lépni; sőt sóvárog a pillanattért, hogy levágott fejét vagy a csatatéren kiomló vérét a szabadság istenasszonyának felajánlhassa.

Az eszme iránt e földöntúli lángolás volt életének végzete s jóserjű költészetének legnagyobb dicsősége, melynek sugallata alatt nemcsak elérte az óhajtott véget; hanem meg is bírta jósolni a részletek bámulatos világosságával. Ennek nevében fejezte ki azt az ő nevével örökre kapcsolatban maradó fogadalmat és vágyakozást, melyet kortársai annyiszor fölreértettek:

Ha majd minden rabszolga-nép
 Jármát megunva síkra lép,
 Pirosló arczczal és piros zászlókkal
 És a zászlókon eme szent jelszóval:
 »Világszabadság!«
 S ezt elharsogják,
 Elharsogják kelettől nyugatig,
 S a zsarnokság velök megütöközik:
 Ott essem el én,
 A harcz mezején,
 Ott folyjon az ifjui vér ki szivemből.

Mikor az óhaj, a sovárgás ily szenvedélyessé válik, az egyszersmind jóslat is; mert látomás. Az lett Petőfinél is. Ezért csak

két ellenséget ismer: a zsarnokot és szolgálakat. Ezért éjjeli és nappali esdeklése, hogy az Isten hozza fel az ígért napját s a nagy időt:

Oh, magyarok istene, add jelit,
Ha a kenyértörés elközelít,
Hogy az égben uralkodol még te
A magad s néped dicsőségére.

Ezért állandó esedezése, hogy nemzete méltó legyen a nagy napokra, Ezért ösztönzi, buzdítja, lelkesíti a nagy elhatározásra gunynyal és haraggal, sebet vágó ostorral és elkeseredéssel, példákkal és apostoli szókkal, nyíltan és jelképesen. Ezért ápolja hitét a költő magasabb rendű hivatásáról; mert »a mely föld pusztulóban, haldoklófélben van, a melynek már nem használ sem eső, sem napsugár: az a költő könnyhullatású s mosolygásától újra fölvirul«. Ezért látja magát visióiban, mint a forradalom hősét s ezt a lélekvándorlás tanával fejezi ki: »emlékezem, Rómában Casius valék, Helvéciában Tell Vilmos, Párisban Desmoulin Kamil... Itt is leszek tán valami«.

Mi csoda tehát, hogy midőn végre eljön a megígért nagy idő, ezt oly lelkesedéssel üdvözi, mint senki más.

Mily szózatossá ékesszólással köszönti az Olaszországi forradalmat, midőn »egyszerre leszakadt az ég a földre, jelenné lett a jövő«.

Minő elragadtatás tör ki kebléből, midőn először hallja meg a francia forradalom híreit!

»Oh mikor én meghallottam, hogy Lajos Fülöpöt elűzték s Franciaország respublica!...

Egy Pesttől távol eső megyében utaztam, s ott egy fogadóban lepte . . . rohanta meg e hír szívemet, fejemet, lelkemet, idegeimet.

— Vive la république! kiálték föl, aztán némán, merően álltam, de égve, mint egy lángoszlop.«

Csak egy ilyen lélek az, melyből kikelhetett a márcz. 15-diki elhatározás és a *Nemzeti dal*; csak egy ilyen lélek az, melyet a gondviselés méltónak tarthatott, hogy jószavait a tényekben igazolja s a halandó életből a halhatatlanság fényességébe emelje. Másnak egyszerűen megengedte volna, mint a legtöbb nagyot fogadkozó embernek, hogy dicsekvő szájhős, miles gloriosus maradjon. Az ő óhaját beteljesítette, mint az assisi szent Ferenczét, kinek megadta, hogy tagjain láthatók legyenek a Megváltó sebhelyei.

Minő nagyszerű, izgatott tettvágy az, mely egész lényét elfoglalja a márcziusi napokban! Mindenben, egész a végső következtetésekig, elvei szerint cselekszik: küzdelmet, habozást nem ismer, nem tépelődik, nem ingadozik, nem alkuszik. Minden jelenséggel szemben azonnal tudja, mit kell tennie. Ő nem politikus kívánt lenni; ő mindvégig jellem maradt. Az eszme sugallata olyan

volt, mintha arany táblára fölírva szemlélte volna maga előtt elhatározó parancsait.

Ki is üdvözölhette tehát méltóbb joggal 1848-at, a megváltás évét, mint ő, a jós költő, ki egy vates szemével pillantotta meg a jövőben az aranyidő, az idő teljessége szentírásai korának közellétét:

Megjött az idő,
Mit láta prófétái lelkem előre.

Ezernyolczszáznegyvennyolcz, te csillag,
Te a népek hajnalsillaga! . . .
Megvirradt, fölébredt a föld, fut
A hajnaltól a nagy éjszaka.

Nagy idők. Beteljesült az Irás
Jósolatja: egy nyáj, egy akol.
Egy vallás van a földön: szabadság!
A ki mást vall, rettentőn lakol.
Régi szentek
Mind elestek.
Földult szobraik kövéből
Uj dicső szentegyház épül,
A kék eget veszszük boltozatnak,
S oltárlámpa léssen benne a nap.

És midőn az epedett, számkivetett szabadság megjelent, ki üdvözölhette volna méltóbb joggal, mint egyetlen, igazi királyt, a kinek trónusa körül ünnepeelve áll az emberiség és körülte a millió meg millió fákllya a meggyült szívek lobogó lángja, ha nem ő, legelszántabb katonája?

De midőn szenvedéseinek emlékeitől halvány arcját megpillantja, újra és újra megújítja fogadalmát: meghalni vagy diadalt nyerni.

Csak volna harcz, csak öntenék már
Vérünket, bárcsak öntenék! —

Igy kiált fel türelmetlen hevében. És minthogy érzi, hogy szerepe lesz a csatákban, cselekvő szomjjal követeli a tért

A tettek vágya, tettek ereje,
Mint vad patak
Foly rajtam át, a melynek hajjai
Szilaj morajjal mélybe omlanak.

Fölnézek a nyárdéli napba és
Nem fáj szemem,
Lenézek örvény fenekére és
Lenézek bátran, nem szédül fejem.

Közönséges napokban csak megáll
 Más is helyén,
 De majd ha minden ember tántorog,
 Ottan leszek majd, s nem tántorgok én.

A jelszó: »mindent nyerni vagy mindent veszteni«; a végcél: republica, mely előbb-utóbb győzni fog.

Te lész a győző, a diadal-ív
 Ha elkészül, a te számodra léssen,
 Akár virágos tarka pázsiton,
 Akár a vérnek vörös tengerében.

Tagadhatatlan, hogy a forradalom zavarosan hömpölygő árjaiban, melyek virágfüzért épűgy ragadnak magokkal, mint szemetet, ronscot s több ilyesmit: a szabadság fénylő, ideális eszméjéhez is, úgy a mint Petőfi lelkében előbb élt, sok minden salakos rész tapadt. A véres körülmények, a végtelkéig méltán ragadó cselszövésék, ellentállások, visszavonások, lealkuvások, elfacsarások, melyek az akkori bécsi politika hagyományaihoz és eszközeihez tartoztak, nem voltak oly szív megnyugtatósára való, mint Petőfié. Költeményeiben egymást érik a túlzások, sőt a rettentő, a borzalmassal határos kitérésék, fogadkozások és elhatározások, melyeket egyfelől elvei következményeinek, másfelől az idők által jogosított izgatott hévnek kell tulajdonítunk. Mintegy összesűrűsödtek lelkében az összes indulatok, melyeket egész nemzete érzett.

Ezek miatt, melyek költészetének semmi esetre nem legbecsebb termékei, éri őt mindmaig a hivatalos aesthetikai bíráló részéről a legtöbb megrovás, sőt ezek miatt esik rá a durvaság vádja és ezek az okai, hogy gyakran nem akarnak miattok a nagy költő iránt érdeklődni olyanok, kik lelkesedéssel olvasnák költeményeit, ha bizonyos félős aggodalom nem tartaná őket távol a social-demokrata eszmék apostolatától, ki olykor magát egy Saint-Juste vagy Robespierre szerepébe képzelte bele s ki talán maga is hitte, hogy képes volna rá.

De azoknak, kik a költő politikai eszméinek éretlenségét hányják föl, feleljünk a költő akaratának érett elhatározottságával; a kik gondolkozásának rendszertelenségét emlegetik, feleljünk a költő érzelmeinek erős következetességével; a kik hánytorgatják, hogy e műveiben olykor osztálygyűlöletet hirdet, azoknak feleljünk a költő mindenek felett álló haza- és fajszeretetével; a kik azt vetik fel, hogy e költeményei gyakran csak versbeszedett vezérczikkek, azoknak feleljünk a költő fenkölt lelkesedésével, mely őt mindig fölül tartotta az általános emberi érzelmek színvonalán; azoknak, a kik kíméletlenséggel vádolják, feleljünk a költő örökkévaló hitével az eszme és annak győzelmé iránt; azoknak, kik vadságot és összhangtalanságot vetnek szemére, feleljünk a költőnek a rémes idők által izgalomban tartott lelkiállapotával és az

ezekhez mindig méltó elhatározásával; azoknak, kik arról beszélnek, hogy olykor a nemtelen indulatokra s a tömeg vad szenvedélyeire hivatkozott, feleljünk a költőnek minden gyanusításon felül álló szeplőtlen érzelmeivel és lelki emelkedettségével; azoknak, kik polgári szereplése gyarlóságait feszegetik, feleljünk a költő eszményi polgári és hazafi jellemének nyilatkozataival; azoknak, kik a forradalmi szereplő gyengeségeit sorolják föl, feleljünk a költő halálának fönségével és csodájával.

És a forradalom vad viharaiban is mily nemesen, mily tisztán, mint az orkánból kihangzó ezüst harang csendülése, úgy hangzik ki a költőnek büszke önérzete, hogy a magyar az egyetlen a szabadságért küzdő népek közt: nemzetéhez intézett lelkesítő, buzdító szózata, megingathatatlan hite, hogy a vérkeresztségen át a győzelemhez, a szabadsághoz jut el, melyért lantja és kardja táradott!

Mindig több igaza van annak, a ki lelkesedik, mint a ki bírál; annak, a ki hiszen, mint annak, a ki kételkedik. Csak amazok válhatnak igazi hősök, az eszme bajnokaivá. Ez a példa Petőfi életében épen oly erővel tükröződik, mint lángesze és lángszive egész költészetében és gondolkozásában. A maga nemében mind a kettő csoda, melyek előtt minden jövődő kor bókolva fog meghajolni.

Az, a mire a költő az eszme iránti rajongásában sóvárgott, a mit a hazafi és polgár a legszükségesebb elhatározásnak hirdetett, a mit a férfi az emberiség iránti első kötelességnek tanított, a mit magára nézve fogadott és a költőben lakó mysteriosus ihlette! előre megjövendőt: mind az beteljesedett, sőt több annál. Az a csoda ember, a ki volt életében, maradt még inkább halálában és halála után; mert csak a sírból kiáradó fény nem hazud.

Mint egy hőskölteménybeli vitéz, égi jellel homlokán ment a halálba, és a mint lelke örökre képviselni fogja nemzetünk ügyét a mennyei láthatáron, úgy itt alant az idők bérczei, a századok örökre visszhangozni fogják dalait s a veszélyes idők közeledtekor a buzdító márczius 15-diki igét:

Talpra magyar, hí a haza!

FERENCZI ZOLTÁN.

